

Tekerlemeler

Ali Duymaz 1961 yılında Balıkesir'in İvrindi ilçesinde doğdu. İlk ve ortaokulu İvrindi'de, liseyi Gökçeada Atatürk Öğretmen Lisesi'nde tamamladı. Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1982 yılında bitirdi. Bingöl'de edebiyat öğretmeni olarak çalıştı. Van Yüzüncü Yıl, Konya Selçuk ve Aydın Adnan Menderes üniversitelerinde görev yaptı. 1989 yılında yüksek lisansını, 1992 yılında ise doktorasını tamamladı. *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* başlıklı doktora tezi 2001 yılında yayımlanmıştır. 1996 yılında doçent, 2002 yılında profesör olduğu Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Ziya Gökalp'ın bazı eserlerini ve çağdaş Azerbaycan Türkçesiyle yayımlanmış bazı kitapları yayına hazırladı. Başlıca eserleri: *Nevruz Bey Hikâyesi* (1996), *Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi* (Saim Sakaoğlu ile, 1996), *İslâmiyet Öncesi Türk Destanları* (Saim Sakaoğlu ile, 2002), *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler* (2002).

Cem Kızıltuğ 1974 İstanbul doğumlu. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü'nü bitirdi (1997). 1998-2002 arasında İzmir Efes Celsus Kütüphanesi'nde resim sergileri açtı. 2005'te Türkiye Yazarlar Birliği'nce Yılın Karikatüristi seçildi. 2006-2014 arasında Society for News Design yarışmasında illüstrasyon ve tasarım dalında yüze yakın ödül aldı. *Le Monde* ve *Znak* gibi süreli yayınlarda eserleri yayımlandı. Türk Hava Yolları için illüstratif posterler tasarladı. Yapı Kredi Yayınları, Timaş Yayınları, TurkuvaZ Yayıncılık ve Sakıp Sabancı Müzesi'ne çocuk kitapları resimledi. *Doku, Deneme* (2014) adlı bir kitabı var.

*Ali Duymaz'ın
YKY'deki kitapları:*

Tekerlemeler (2019)

ALİ DUYMAZ

Tekerlemeler

Resimleyen
Cem Kızıltuğ

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5428
Halk Edebiyatı - 12

Tekerlemeler / Ali Duymaz
Resimleyen: Cem Kızıltuğ

Kitap editörü: M. Sabri Koz
Düzeltili: Devrim Çakır

Grafik uygulama: Süreyya Erdoğan

Baskı: Vizyon Basımevi Kağıtçılık Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti.
Beylikdüzü Organize Sanayi Bölgesi Orkide Cad. No: 1/Z Beylikdüzü / İstanbul
Telefon: (0 212) 671 61 51 • Faks: (0 212) 671 61 50
Sertifika No: 28640

1. baskı: İstanbul, Ağustos 2019
ISBN 978-975-08-4544-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2018
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/YapıKrediKulturSanatYayincilik](https://www.facebook.com/YapıKrediKulturSanatYayincilik)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

ÖNSÖZ

I. OYUN TEKERLEMELERİ

- A. Sayışmacalar: Ebe Seçimi Tekerlemeleri • 13
- B. Oyuna Eşlik Eden Tekerlemeler • 44
- C. Oyun Daveti ve Dağılması Sırasında Söylenen Tekerlemeler • 48
- Ç. Oyuncak Yapımı Tekerlemeleri • 51
- D. Adlarla İlgili Tekerlemeler • 52
- E. Yergi ve Alay Tekerlemeleri • 60

II. YANILTMACALAR VE ŞAŞIRTMACALAR

- A. Yanıltmacalar [Sözel Yanıltmacalar] • 63
- B. Şaşırtmacalar [Düşünsel Yanıltmacalar/Bilmeceler] • 72

III. MASAL TEKERLEMELERİ

- A. Masal Başı Tekerlemeleri • 75
- B. Masal İçi Tekerlemeleri • 94
- C. Masal Sonu Tekerlemeleri • 95
- Ç. Yalanlamalı Masallar • 95

IV. TÖREN VE İNANÇ TEKERLEMELERİ

A. Tören Tekerlemeleri • 109

B. İnanç Tekerlemeleri • 121

V. DİĞER TEKERLEMELER

A. Tekerleme Tarzında Bilmeceler • 131

B. Halk Hikâyesi Tekerlemesi • 136

C. Ortaoyunu Tekerlemesi • 143

Ç. Karagöz Tekerlemesi • 148

D. Meddah Tekerlemeleri • 162

E. Pehlivan Salavatlamları / Okşamaları • 165

F. Yüzük Oyunu Tekerlemeleri • 166

G. Çulha [Dokumacı] Tekerlemesi • 167

H. Keçeci Türküsü • 168

I. Elifba ve Dua Öğrenme Tekerlemeleri • 169

VI. EDEBİYATTA TEKERLEMELER

A. Tekke-Tasavvuf Şiiri

B. Anonim Halk Şiiri

C. Âşık Edebiyatı

Ç. Modern Türk Şiiri

TEKERLEMELER ÜZERİNE (Ali Duymaz)

Küçük Sözlük • 245

Kaynakça • 249

Önsöz

Tekerleme, Türk halk edebiyatının ve çocuk folklorunun üzerinde az durulmuş türlerinden biridir. Bir yandan ilk oluşmaya başladıkları çok eski dönemlerin izlerini bünyelerinde taşırlarken diğer yandan en yeni zamanların etkilerine açık bir yapı sergileyen tekerleme metinleri, çocukların dil eğitiminde de önemli bir işlev üstlenirler. Yanıltmacalar dışında tek başlarına bağımsız bir tür olamayışları, masal, hikâye, bilmece gibi diğer türlerin, oyunların, inançların, törenlerin içinde veya bağlamında yer alışlarından ötürü türün sınırları kesin ve net olarak belirlenememektedir. Belki bu metinlerin özgünlüklerini sağlayan temel niteliklerin başında da bu akışkan ve değişken yapıları gelmektedir. Atasözü, deyim ve başka kalıplaşmış söz dizileri kadar günlük konuşma dilinde kullanılmaya uygun metinler olmayışları,

tekerlemelerin çocuklara özgü, gereksiz veya ayrıntı kabilinden sayılmaları gibi olumsuz bir sonuç doğurmuştur. Oysa tekerlemeler üzerine dikkatlerini yoğunlaştıran şairlerden Asaf Hâlet Çelebi, tekerleme araştırmaları bakımından erken denebilecek bir dönemde, 1938 yılında kaleme aldığı bir yazısında, Türk ruhunun daha çocukluğundan başlayarak “soyut” a eğiliminden söz eder ve tekerlemeleri “mücerret şiir” yani “soyut şiir” olarak tanımlayarak ciddiyetlerine vurgu yapar. Ona göre, çocukların tekerleme ve masalları sevmelerinin arkasında soyuta olan ilgi bulunmaktadır. Çelebi, çocuğun “kendi benliği ile baş başa kalması” olarak gördüğü tekerleme söyleyiş tarzını kendi şiirlerinde de kullanmış ve bunu şiir söylemenin bir yöntemi olarak görmüştür.

Tekerlemelerin yukarıda birkaç cümleyle belirtmeye çalıştığımız özellikleri, halk edebiyatımızın bu küçük türünün tartışılır olmasına ve sınırlarının tam olarak çizilemesine neden olmuştur. Oysa metinlerin tamamı derlenip toplanır ve dikkatlice değerlendirilse, tekerlemelerin biçim ve içerik açısından olmasa bile, dil, üslup ve özellikle anlatım tekniği yönünden benzeş bir yapı gösterdiklerini görmek mümkündür. Üstelik en eskiden en yeniye bütün kültürel katmanların izlerini, tekerleme veya tekerlemeler gibi gerçeküstü anlam ve anlatım tutumu gösteren diğer şiirsel metinlerde sürmek olasıdır. Ayrıca taşıdıkları kültür değerlerini kuşaktan kuşağa aktarma işlevleri de göz ardı

edilemez. Çoğu anlamsız gibi görünen sözlerin birbiri ardı sıra yuvarlanmasıyla oluşan tekerleme metinleri, zihinde ve dilde kıvraklık sağlayarak çocukların dil gelişimlerine katkıda bulunurlar. Ancak bu metinlerin –son yıllarda yayımlanan bazı ocuk kitaplarında olduğu gibi– dikkatsiz ve özensiz hazırlanmaması gerekir. Bu konuda en önemli kaynak şphtesiz geleneksel halk kültürü mirasıdır. Bu yüzden metinlerin seçiminde geleneksel oluşları ve derleme ürünü olmaları tercih edilmiştir. Unutulmamalı ki, geleneksel tekerleme metinleri çocuğu, derece derece yükselen bir dozda yetişkinler dünyasının gerçekleriyle yüzleşmeye de hazırlamaktadır.

Tekerleme kavramının sınırlarını biraz da bu doğrultuda genişletmek istedik. Bu bağlamda çeşitli tören, inanç ve uygulamalarda karşımıza çıkan büyüsel nitelikli metinleri ve eskiden belirli işlevleri olmakla birlikte günümüzde artık ocuk ve oyun folklorunda sadece tortularına rastladığımız şiirsel metinleri de “tekerleme” kavramı içinde değerlendirmeyi uygun bulduk. “Gerçek”in geçmişte veya bugün yahut da ocuk zihninin serbestliği, dş, yalan, aşkınlık gibi herhangi bir nedenle farklı biçimde ifadesine dayanan, yani “bilinçaltı”nın dışavurumuna yaslanan, “nazım” özelliği taşıyan, anlamından çok işlevi ön planda olan metinleri “tekerleme” olarak tanımlama çabası içine girdik. Tekerlemelerin “irrealist” veya “sürrealist” sözleriyle tanımlanan “gerçeküstü” nitelikleri, Asaf Hâlet elebi’nin deyişile

“maddenin ötesine geçen bir soyut âlemin özlenişinden ibarettir.” Çünkü “realiteyi mistisizmle karıştıran, maddeler ve imkânlarla eğlenen çocuk varlığımızı biz daima içimizde saklamışızdır.” Bu bağlamda, tekerlemelerin çocukluğa duyulan özleme, günümüz dünyasının rahatsız edici gerçeklerinden gelenğin gerçeküstü âlemine kaçışa az da olsa katkısı varsayılırsa eser, işlevini yerine getirmiş sayılacaktır.

Bu kitapta, tekerlemelerin bir metin, tören veya uygulamaya bağımlı olarak söylendiği dikkate alınarak kullanım yerleri ve bağılı buldukları türler de kısaca belirtilmiştir. Başka tekerleme kitaplarında pek rastlamadığımız bu durumun, okuyucular için de yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Çok sayıda metinle zenginleştirilmiş bu eserle, tekerleme gibi “küçük” ve “türleşmemiş” soyut metinlerin, çağ gereği oyunların, masalların ve tekerlemelerin uzağına düşmüş çocuklarımızın ve gençlerimizin belleğinde yer tutması, yetişkinlerin ve hatta yaşlıların çocukluk günlerini anarak özlemlerini gidermesi amacına hizmet etmesi umulur. Artık geleneksel kültür yaşanmıyor, tekerleme, masal ve oyun üretilmiyor, sözel olarak aktarılmıyor. Bu yüzden eserin okuma yoluyla olsa da geleneksel kültürün aktarımında, ortak belleğin oluşumunda ve sürdürülmesinde, hayatın zamanın dışında algılanışında ve yaşan-

masında katkısı olması tek dileğimize. Çünkü “ortak bilinçaltımız” olan çocukluğumuz, oyun oynarken, masal dinlerken, tekerleme söylerken bunları yapıyordu.

Temmuz 2018

Ali Duymaz

I. OYUN TEKERLEMELERİ

A. Sayışmacalar: Ebe Seçimi Tekerlemeleri

1.

Bir elmayı alladım
İstanbul'a yolladım
İstanbul'un kadiri
Cehennemın çadırı
Nal, mih, fındık, fıstık
Sen çık! [15: 3622]

2.

Akşam oldu top vuruldu
Kim vuruldu?
Sarı saçlı kız vuruldu
Sarı saçın öreyim
Ali Bey'e vereyim
Ali Bey hasta
Çorbası tasta
İncili ipek
İnadına köpek [15: 3622]

3.

Bir elma

İki elma

Üç elma

Dört elma

Beş elma

Altı elma

Yedi elma

Sekiz elma

Dokuz elma

On elma

Mor elma [15: 3622]

4.

O mo ondurma

Yiyeceğim dondurma

Allah ben çıksam

Dere tepe düz

Ördek gölde yüz

Vak vak vak

Sen bana bak [15: 3622]

5.

Hendek mendek
Saksağan leylek
Çikolata sümbül melek
Meleğin kızı
Yaz ortası
Kör olası
Çıldırası
Ey burnundan asılası [15: 3622]

6.

Tak tak temaşa
Hoş geldin Ahmet Paşa
Ahmet Paşa'nın atları
Kişim kişim kişniyor
Bu ne diye kişniyor
Arpa buğday istiyor
Arpayı nerden almalı
Aladağ'dan almalı
Aladağ'ın içinde iki bülbül ötüyor
Birini vurdum düşürdüm
Bana kanlı diyor
Getir kanı içeyim
Aladağ'a göçeyim
Çiçili meme bir meme
Girme benim bahçeme
Sıcak geçer ölürsün
Başıma bela olursun [15: 3622]